

◆ تشبیه

نشان دادن همانندی بین دو یا چند پدیده

ارکان تشبیه: مشبه، مشبه‌به، ادات تشبیه، وجه شبه

مثال: بلم آرام چون قویی سبکبال / به نرمی بر سر کاروان همی رفت

مشبه ادات مشبه‌به وجه شبه
تکریم

الف) بلیغ: حذف ادات تشبیه و وجه شبه

ب) بلیغ اسنادی: مشبه و مشبه‌به با کسره به هم اضافه نشده‌اند.

مثال: علم، نور است

ج) بلیغ اضافی (اضافه‌ی تشبیه‌ی): مشبه و مشبه‌به با کسره به هم اضافه شده‌اند.

مثال: نور علم

◆ استاره

هر گاه واژه‌ای به دلیل شباهتی که با واژه‌های دیگر دارد به جای آن به کار رود، استاره پدید می‌آید. به عبارت دیگر استاره همان تشبیه است که از ارکان اصلی فقط یکی باقی مانده است.

الف) استاره مصرحه: آوردن مشبه‌به

مثال: با دیو ستیزه کن (دیو، استاره از جهل (جهل که هم‌پهن دیو).)

ب) استاره مکنیه

۱- خطاب غیرانسان (تشخیص)

مثال: ای دیو سپید پای دریند

۲- به کار رفتن مضاف در غیره نی حقیقی (اضافه‌ی استاری)

مثال: پای قلم، دست روزگار، روح آسمان (مختلف از آن کس عاری، گرفته‌ایم، در واقع می‌گیریم آسمان مثل انسان روح دارد)

۳- آوردن مشبه‌به و یکی از ویژگی‌های مشبه

مثال: به صحرا شدم، عشق یاریده بود (عشق مالکد یاران می‌بارد)

هر تشخیص، استاره‌ی مکنیه است.

◆ تشخیص (جان‌بخشی به اشیا) www.my-dars.ir

نسبت دادن عمل یا صفت یا حالتی انسانی به یک غیرانسان

مثال: طنه بر طوفان مزن، ایراد بر دریا مگیر بوسه بگرفتن ز ساحل موج را دیوانه کرد (دیوانگی و بوسه گرفتن موج)

◆ مجاز

به کار بردن واژه‌ای در غیره نی اصلی به شرطی که نشانه‌ای آن را به م نی غیراصلی راهنمایی کند.

هر استاره‌ای، مجاز نیز می‌باشد.

گاهی اوقات رابطه‌ی جز به کل و یا کل به جز برقرار می‌باشد.

مثال: سراسر همه دشت بریان شدند (دشت مهلا از مردم دشت)

مثال: سرم را کوتاه کردم (سرم مهلا از موی سر)

◆ **سجع**

یکسانی دو واژه در واج یا واج‌های پایانی، وزن و یا هر دو در پایان جمله‌های نثر

الف) سجع متوازی: اشتراک در واج‌های پایانی + اشتراک در وزن

مثال: زاینده / پاینده

ب) سجع متوازن: اشتراک در وزن

مثال: پاک / صاف

پ) سجع مطرف: اشتراک در واج‌های پایانی

مثال: زر / زور

توجه: سجع بیشتر در نثر به کار می‌رود، اما گاهی در شعر نیز کاربرد دارد.

مثال: هنگام تنگ‌دستی در عیش کوش و مستی / کابن کیمیای هستی، قارون کند گدا را

◆ **جناس**

زمانی پدید می‌آید که کلمات دارای حروف مشترک و هم‌جنس در یک بیت یا نثر قرار گیرند.

الف) جناس تام: از نظر املا و تلفظ یکسان

مثال: بیا و برگ سفر ساز و زاد ره برگیر که عاقبت پرود هر که از مادر زاد **ع** (اد توشه) (اد وادت)

ب) جناس ناقص

۱- حرکتی: اختلاف در مصوت کوتاه

مثال: گیل و گل

۲- افزایشی: کلمه‌ی دیگر یک حرف بیشتر دارد

مثال: کار و کارد

۳- اختلافی: اختلاف در یک حرف

مثال: نماز و نیاز

۴- قلب: عوض شدن جای دو حرف

مثال: نگاه و گناه

مای درس

گروه آموزشی عصر

◆ **ترصیع**

تقابل سجع‌های متوازی در دو مصراع یا در دو جمله

مثال: باران رحمت بی‌حسابش همه را رسیده

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓
خون زحمت بی‌درغش همه جا کشیده

توجه: اگر (تقریباً) همه‌ی کلمات با هم سجع متوازن داشتند، موازنه نامیده می‌شود.

مثال: دل به امید روی او همدم جان نمی‌شود / جان به هوای کوی او خدمت تن نمی‌کند

◆ **تضمین**

آوردن عین آیه، حدیث، مصراع، بیت یا عبارت دیگران

مثال: تضمین عبارت شاهجه عبدالله

هاتفه وصال او ز عمر جاودان به خداوندا مرا آن ده که آن به

شهریاره دعای خواجه خوش‌تر شهریارا خداوندا مرا آن ده که آن به

◆ **تلمیح**

اشاره به آیات، احادیث، داستان‌ها و وقایع تاریخی در ضمن شعر یا نوشته
مثال به تولای تو در آتش محنت چو خلیل / گویا در چمن لاله و ریحان بودم
 اشاره به داستان گلستان شدن آتش بر حضرت ابراهیم

◆ **کنایه**

عبارتی است که دارای دو معنی دور و نزدیک است و از نظر گوینده معنی دورش مورد نظر است.
مثال روی کسی سرخ نشد بی مدد / لبت
 (روی سرخ = پندروزی / روی زرد = شهمنگدگی)

◆ **ایهام**

به کار بردن واژه‌ای که دارای دو معنی است و هر دو معنی قابل برداشت باشد. معمولاً دریافت مقصود اصلی شاعر آسان نیست و همین موجب بازی با ذهن خواننده می‌شود.
مثال به خوابگاه عدم گر هزار سال بخشیم / به خواب عافیت آن‌گه به بوی تو باشم
 پود بوی شمش امجدوار بودن

◆ **متضاد**

به کار رفتن دو واژه با معنای متضاد
مثال هنر خوار شد، جادوی ارجمند / نهان راستی، آشکارا گزند
 هلا، مانده / نهان، آشکار / هزار، از همداد / راستی، گزند

◆ **متناقض نما (پارادوکس)**

نسبت دادن دو حالت یا دو ویژگی متضاد به یک پدیده
مثال دست مهربان مرگ / دولت فقر خدایا به من ارزانی دار

◆ **اشتیاق**

استفاده از واژه‌های هم‌ریشه
مثال عشق قهار است و من مقهور عشق چون شکر شیرین شدم در شور عشق

www.my-dars.ir

◆ **مراعات نظیر**

استفاده از واژه‌های یک مجموعه که با هم تناسب دارند.
مثال بیستون بر سر راه است مباد از شیرین / خبری گفته و غمگین دل فرهاد کنید

◆ **واج آرایی (تغییعی حروف)**

تکرار یک واج در کلمات یک مصراع یا بیت که کلام را آهنگین می‌کند
مثال بر او راست خم کرد و چپ کرد راست / خروش از خم چرخ چاچی بخاست
 تکرار صامت‌های «ع» و «ه»

◆ **تکرار**

آوردن دو بار یا بیشتر یک کلمه

♦ تصدیر

واژه‌های در آغاز و پایان بیت تکرار شود

مثال: آدمی در عالم خاک نمی‌آید به دست عالمی دیگر بیايد ساخت از نو آدمی

♦ لف و نشر

دو یا چند واژه در کنار هم در یک بخش کلام آورده شود و توضیح مربوط به آن‌ها در بخش دیگر

مثال: چو فرزند و زن باشدم خون و مغز

تذکره: اگر ترتیب رعایت نشود، لف و نشر مشوش است.

مثال: در دهن لاله باد، ریخته و بیخته/بیخته مشک سیاه، ریخته در ثمین

۱ ۲ ۲ ۱

♦ حسن آمیزی

آمیختن دو یا چند حسن

مثال: قیافه‌ی بامزه - بلبلی و هشیلی / بوی تلخ - بویایی و هشیلی

♦ اغراق

آوردن صفات غیره محول و محال و مناسب‌ترین اسباب برای تصویر دنیای حماسی و پرکاربر در آثار حماسی (مانند شاهنامه)

مثال: خروش آمد از باره‌ی هر دو مرد/ تو گفתי بدرید دشت نبرد

♦ تمثیل

حکایاتی که نتیجه‌ی آن‌ها می‌تواند سرمشقی برای موارد مشابه باشد و به کمک آن (مثال) می‌توان مفاهیم را به روشنی منتقل کرد.

مثال: مولانا برای بیان مطالب اخلاقی و عرفانی خود از تمثیل بسیار بهره گرفته است.

گروه آموزشی عصر

♦ اسلوب م ادله

هر مصراع در تاکید مصراع دیگر، موردی نظیر آن را ارائه می‌دهد. می‌توان جای دو مصراع را عوض کرد و بین آن‌ها

«مساوی همان‌طور که/ همچنان که/ مانند و ...» قرار داد.

تذکره: نباید در ابتدای مصراع دوم حرف ربط وابستگی یا شرط وجود داشته باشد.

تذکره: همه‌ی اسلوب م ادله‌ها تمثیل نیز هستند (برعکس آن درست نیست)

مثال: عشق چو آید، برد هوش دل فرزانه را/ دزد دانا می‌کشد اول چراغ خانه را

♦ حسن دلیل

آوردن دلیل غیرواقعی و شاعرانه اما دلپذیر و قانع‌کننده

مثال: تا چشم بشر نیندت روی/ بنهفته به ابر چهر دلبد

◆ مثال‌های تکمیلی

مثال ۱: چه زخم نوای هر دم، ز نوای شوق او دم؟ که لسان‌غیب خوش‌تر بنوازد این نوا را

۱ جناس گام، دم، لفظ، دم، سخن

۲ جناس ناقص، نانوایا

۳ مجاز، دم، سخن

۴ واج‌آرایی، تکرار صامت «ن»

۵ کنایه، دم (دن)، سخن گفتن

۶ تشبیه، شکر عهد را به لی تشبیه کرده است

۷ تشخیص، سخن گفتن و دم (دن) لی

۸ مراعات نظیر: نای/نوا

مثال ۲: قایلیان بر قامت شب می‌تیدند هایلان بوی قیامت می‌شیدند

۱ جناس ناقص، هایلان قایلیان و قامت قیامت

۲ تضاد هایلان/قایلیان

۳ تلمیح (زدگی حضرت آدم (ع))

۴ تشخیص، قامت شب

۵ استعاره شب، دوران ستم و بوجد

۶ حسن آمیزی، بوی ... شکنند

۷ کنایه، بر قامت شب می‌تیدند ستم می‌کردند

۸ واج‌آرایی: صامت «ق»

مای درس
گروه آموزشی عصر

مثال ۳: گویند روی سرخ تو، سه دی که زرد کرد؟ اکسیر عشق بر مسم افتاد و زر شدم

۱ استعاره: مسم (مهمد برآرزش و کمال نیاخته) (ر) مهمد باآرزش و کمال نیاخته

۲ تشبیه: عشق به اکسیر

۳ مراعات نظیر: سرخ، (زد / اکسیر، زر، مسم)

۴ جناس: (زد)

۵ تضاد: (زر، مسم / سرخ، زد)

۶ کنایه، (زد کردن) بیمار کردن (در این‌جا عاشق کردن) (ر شدن) به کمال رسیدن

۷ لفظ و تشبیه: سرخ به مسم و (زد به) (ر مربوط می‌شود)

۸ حسن تعلیل

۹ ایهام تناسبی: (ا) فلز (روی که با زر) و مسم تناسب دارد (ر صورت و بهره

قطعه

☐	_____	_____
☐	_____	_____
☐	_____	_____

مثنوی

☐	_____	☐	_____
<input type="circle"/>	_____	<input type="circle"/>	_____
<input type="diamond"/>	_____	<input type="diamond"/>	_____

قصیده و غزل

☐	_____	☐	_____
☐	_____	☐	_____
☐	_____	☐	_____

ترجیع‌بند

☐	_____	☐	_____
☐	_____	☐	_____
☐	_____	☐	_____
<input type="diamond"/>	_____	<input type="diamond"/>	_____
<input type="diamond"/>	_____	<input type="diamond"/>	_____
<input type="circle"/>	_____	<input type="circle"/>	_____
<input type="circle"/>	_____	<input type="circle"/>	_____
<input type="circle"/>	_____	<input type="circle"/>	_____
<input type="diamond"/>	_____	<input type="diamond"/>	_____
<input type="diamond"/>	_____	<input type="diamond"/>	_____

ترکیب‌بند

☐	_____	☐	_____
☐	_____	☐	_____
☐	_____	☐	_____
<input type="diamond"/>	_____	<input type="diamond"/>	_____
<input type="diamond"/>	_____	<input type="diamond"/>	_____
<input type="circle"/>	_____	<input type="circle"/>	_____
<input type="circle"/>	_____	<input type="circle"/>	_____
<input type="circle"/>	_____	<input type="circle"/>	_____
<input type="x"/>	_____	<input type="x"/>	_____
<input type="x"/>	_____	<input type="x"/>	_____

رباعی و دوبیتی

☐	_____	☐	_____
☐	_____	☐	_____

مصراع

_____ _____

بیتی که دو مصراع آن هم‌قافیه باشد
(مانند بیت اول قصیده یا غزل)

آرایش قافیه در قصیده

مطلع	☐	_____	☐	_____
تغزل (مقدمه) یا تشبیب تخلص	☐	_____	☐	_____
	☐	_____	☐	_____
تنه‌ی اصلی	☐	_____	☐	_____
	☐	_____	☐	_____
	☐	_____	☐	_____
	☐	_____	☐	_____
	☐	_____	☐	_____
	☐	_____	☐	_____
شریعه	☐	_____	☐	_____
منقطع	☐	_____	☐	_____

مستط

☐	_____	☐	_____
☐	_____	☐	_____
☐	_____	☐	_____
<input type="diamond"/>	_____	<input type="diamond"/>	_____
<input type="diamond"/>	_____	<input type="diamond"/>	_____
<input type="diamond"/>	_____	<input type="diamond"/>	_____
<input type="diamond"/>	_____	<input type="diamond"/>	_____
<input type="diamond"/>	_____	<input type="diamond"/>	_____
<input type="diamond"/>	_____	<input type="diamond"/>	_____
<input type="diamond"/>	_____	<input type="diamond"/>	_____

www.my-dars.ir

- ۱- تعداد ابیات قصیده از غزل بیشتر است (قصیده: حداقل ۱۵ بیت غزل: حداقل ۵ حداکثر ۱۴ بیت).
- ۲- موضوع غزل بیان عواطف و احساسات انسانی، عشق، عرفان و گاهی مضامین اجتماعی است.
- ۳- اولین هجای دوبیتی کوتاه و اولین هجای رباعی بلند است. (وزن رباعی: لاجول و لا قوه الا بالله)
- ۴- قافیه‌ی مصراع سوم رباعی (دوبیتی) اختیاری است.

تذکره هجای کوتاه: صامت+مصوت کوتاه (مثل با)

هجای بلند: صامت+مصوت بلند (مثل با)

صامت+مصوت کوتاه+صامت (مثل هر)